

Tari István

Hazugságokra épült

Jugoszláviában élek. Abban az országban, amely az utóbbi években a borzalmak színhelyével azonos. Most mondjam azt, hogy az európai kultúrember iszonyodva szembesül azzal a ténnyel, hogy tőzsomszédságában védtelen asszonyokat, öregeket, gyerekeket - civileket! - ölnek halomra; hogy a II. világháború haláltáborainak képsorai elevenednek meg - és a bűn változatai egészülnek ki a disznók beléből kifordult karikagyűrűkkel, az aláaknázott, síró vagy süítőben megsült csecsemőkkel; az egymással fajtalankodásra kényszerített, majd kiherélt tűszokkal, hadifoglyokkal; a legdzetebb, legperverzebb fantáziát is fölülmúló valóság részleteivel?

Igen, a világot sokkolta, sokkolja mindaz, ami térségünkben történik - s van annak jó oldala is, hogy a figyelem fénykörébe kerültünk, hisz nem kell annyit magyarázkodnunk, hogy hol, kikkel is élünk együtt. Mi magyarok, akik ebben a században ismertük meg a kisebbségi létet, akik a kisebbségi létbe születtünk. A balkáni esztelenségek, szörnyűségek előtt még ma is sokan oly értetlenül állnak. Pedig mindaz, ami Jugoszláviában, Jugoszláviával történik, nem a véletlen műve. Ez az ország ötven évvel 1991 előtt is pillanatok alatt szétesett. Mert látszatokra, hátsó gondolatokra, hamisságokra épült. Benne sokak számára a gazdag hadizsákmány elosztása jelentette a munkát. A harcos múlt megélhetést biztosított az önmagukat szaporító győzteseknek - a harcos szövetség létszáma folyamatosan nőtt, két tanúval bárki bizonyíthatta azt, hogy a győztesek oldalán harcolt - éppen ezért a legfiatalabb nemzedékek jelentős része a háborút tekintette a legnagyobb haszonnal járó üzletnek. Schol sem rajzoltak annyi vért, fegyvert, égő házat, csatajelenetet, mint a titoista Jugoszláviában. Nos, nem rossz üzlet győzni egy háborúban - ez ösztönözte a szerbeket, s 1991-ig senki sem magyarázhatta meg nekik azt, hogy a háborút el is veszíthetik. Ők ugyanis ebben a században háromszor győztek, nemzeti tudatukba az épült be, hogy három nagyhatalmat kényszerítettek térdre a XX. században - önmagukról ezért hangoztathatták a háborús uszítás idején: ha a termeléshez nem is, de a fegyverforgatáshoz értenek. Ez persze, mítosz, melyet alaposan megtépázott a legújabb testvérháború.

A szabad rablásnak, az ártatlan lakosság legyilkolásának, az etnikai tisztogatásnak nálunk hagyományai vannak! 1944 végén, a Délvidéken különös kegyetlenséggel kínozták és tizedelték meg Tito partizánjai a magyar ajkú lakosságot. Három bácskai település: Csúrog, Zsablya és Mozsor megtizedelést túlélő magyarjait pedig 1945 elején elűzték a szülőföldjükről a vajdasági németekkel együtt, akiket még az országból is kitelepítettek. Szinte egyik napról a másikra változott meg vidékünk etnikai térképe. A lakosság egyharmadát kitevő és őslakos népcsoport, a németiség otthonát elhagyni kényszerült szervezett és átfogó kitelepítés következtében, helyére krajnai, boszniai, montenegrói telepések költöztek.

A második, titói Jugoszlávia még nagyobb hazugságokra épült, mint az első. Hisz a délszláv testvérnépek egymást is megtizedelték a második világhétség idején. A második Jugoszláviát az újabb hadizsákmányon való megosztózás, a nagy hatalmi érdek és a titói ravaszsággal irányított, kommunista befolyás alá került erőszakos szervezetek tartották egyben.

1944 végének és '45 elejének borzalmai után a délvidéki magyarság ügyszólván értelmiségi nélkül maradt. Az újjáépítés, a földosztás lázában, a hurráoptimizmus, az írástudatlanság felszámolásának légkörében verbuválódott első generációs értelmiségiek igazi példaképek, tanítómesterek, életművel és tartással rendelkező pályatársak nélkül kezdhettek kulturális és irodalmi életünk újbóli megalapozásához. Ebben a kezdeti időszakban az új rendszerhez és Titóhoz való hűség, feltétlen hűség volt az egyetlen követelmény. Ez a követelmény, változó intenzitással ugyan, ám végig jelen volt a titói Jugoszláviában.

Micsoda megalázó újrakezdés! Melyben ismerőseik, hozzátartozóik gyilkosainak gazsulálnak a kollektív bűnösség vádjának terhe alól szabadulni akarók.

Tito népszerűségét a nagyvilágban Sztálinnal való szakítása csak növelte. A Sztálinnal való szakítással, a jugoszláv kommunisták első négy egymás közötti leszámolásával, a titoista vonal győzelmével alapozódott meg Jugoszláviában az antisztálinista sztálinizmus, mely Sztálint tagadva valósította meg, balkáni lezserséggel, a sztálini gyakorlatot. Tito, miközben kíméletlenül leszámolt ellenfeleivel, rájött arra, hogy a világ megosztottságából meg lehet élni. Hogy a hintapolitika kítúnó jövedelemforrássá válhat! Csak be kell bizonyítani úgy a Kelet, mint a Nyugat számára azt, hogy Jugoszlávia a világ legszabadabb, legeredetibb, legtanulságosabb kísérletét folytató szocialista állama, amihez egy mindenkit meglepésztő kirakatot kell. A különütasság látványos kirakatának fenntartásában érdekeltté váltak a szemben álló nagyhatalmak is. Az 1952-es Ijubljani írókongresszuson Jugoszlávia írói már ennek a különütasságnak a szellemében számoltak le a szocialista realizmussal, ami irodalmunkra nézve is kedvező hatással volt, hisz íróink fellélegezhettek. A délvidéki magyar irodalomra a szomszédos szocialista országokban akkoriban még tabunak számító, kísérletező, avantgárd irányzatok, persze délszláv közvetítéssel, termékenyítően hatottak.

Magyarországon 1956-ban forradalom volt. A leverte '56-os magyar forradalom után nőtt meg csak igazán a sajátos jugoszláv út, a különütasság ázsiója. Magyarország leigázása után szemlátomást javulni kezdett a délvidéki magyarság helyzete. Nem véletlenül Titónak, aki titokban összejátszott a szovjet vezetéssel, aki titokban támogatta a forradalom leverését, ismét sikerült meglepésztenie a magyarságot, a világ közvéleményét. Az ötvenes évek végén, amikor az anyaországban szörnyű állapotok uralkodtak, 1959-ben a magyar irodalom tanszéket kapott az 1954-ben alapított Újvidéki Egyetemen.

A titói vezetés átgondoltan, körmönfontan teremtette meg a feltételeket ahhoz, hogy Újvidék fokozatosan a vajdasági magyarság új, mesterségesen kialakított és állambiztonsági szempontból jól ellenőrizhető kulturális központjává váljék. A magyar tanszék körüli pezsgés az új lehetőségek kavargása, a tehetséges fiatal Újvidéken tanuló alkotók csoportosulása forradalmasította irodalmi életünket. Ezek az ifjak, kik új irodalmi folyóiratot indíthattak a hatvanas évek elején, a jugoszláv szellemi életbe való bekapcsolódást tekintették fő céljuknak. Igazi ösztönzést azokban az években kapott az önállóságát egyre inkább hangsúlyozó jugoszláviai magyar tudat. A világon Jugoszláviában a legjobb magyarnak lenni - ezzel a már-már szállóigévé vált megállapítással sok jeles anyaországi értelmiségi is egyetértett akkoriban.

A délvidéki magyar irodalmat fennhíjázó rebellis magatartása, balkáni gátlástalansága tette keresett áruvá az anyaországban mindaddig, amíg annak szellemi élete nem demokratizáló-

dott. Fiatal íróink az írók írói, azaz modernnek szerettek volna lenni szőröstül-bőröstül; úgy tagadták a hagyományokat, hogy nem is ismerték azokat; formabontónak tartották magukat, holott a formát sem ismerték meg igazán. A látványos titói kirakat nem jöhetett volna létre az értelmiségiek, az alkotók, az írók hathatós támogatása, közreműködése nélkül. A titói Jugoszlávia legügybuzgóbb, leghűségesebb népszerűsítője épp a megnyomorított kisebbségek felkapaszkodó, újsütetű értelmiségi rétege volt, mely fokozatosan önmaga legjobb feljelentőjévé, csendőrévé vált. A délvidéki magyar fiatalok irodalmi folyóiratát 1971-ben tiltotta be először a bíróság - és a tabukat feszezőtöket börtönbüntetésre ítélte.

A Vajdaságot 1974-ben ruházta fel államisággal a belgrádi vezetés a koszovói albánoknak tett engedményeket ellensúlyozandó. A politikai rendőrség pedig egyre leplezetlenebbül, a látszattal egyre kevesebbet törődve működött. Példát statuálva, kirakatperekkel tartották fénken az ellenzéket; tanárokat, vidéki értelmiségieket zártak börtönbe egy „rossz” szó miatt; diákokat, műkedvelőket félemlítettek meg.

Tito 1980-ban halt meg, s a délvidéki magyar írók nagy többsége versben, prózában búcsúzott az „utolsó Habsburgtól”, a magyarság egykori hóhéjától. A kommunizmus által évtizedeken át kiskorúsított emberek zokogva esküdöztek Tito sírjához zarándokolva a testvériségszeregre, arra, hogy folytatni fogják Tito életművét, melyet 1985-ben - a primitivizmusnak micsoda abszurd változata! - törvény által védetté nyilvánított a hatalom. Ugyanebben az évben Újvidéken tartotta meg 9. kongresszusát a jugoszláviai írószövetség, melyen már látszóttak az ország szétesésének jelei. Érdekességként itt elmondható: a jugoszláviai írószövetség utolsó elnökjelöltje egy délvidéki magyar író volt - mintha a magyarok ragaszkodtak volna a leginkább Jugoszláviához.

Az utóállamok magyar alkotóinak szolgálékúsége schol sem volt olyan jól, olyan pazar bőkezűséggel megfizetve, mint a titói Jugoszláviában, melynek íróink nagykövetei, miniszterei lehettek, ahol életmű nélkül tankönyvekbe kerülhettek, tananyagává válhattak a még pályájuk kezdetén lévők. A berlini fal leomlásával vége lett a hidegháborúnak, a hintapolitika jövedelemforrásai elapadtak és fölöslegessé vált mindenféle kirakat. Iszonyú erővel törtek föl a lefojtott sérelmek és indulatok.

Hogy a Délvidék magyarsága ebben a században micsoda megfélemlítettségben, távlattalanságban élt, előregedése bizonyítja a legjobban. Húsz-huszonöt évenként megcsapolta, eret vágott rajta mostoha sorsa. Becslésem szerint népességünk legéletképesebb részének egynegyede hagyta el szülőföldjét a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején és ette a vendégmunkások kenyerét. A 91-es délszláv testvérháború, a mozgósítás elől is legalább ugyanennyien menekültek külföldre.

Jelenleg a jugoszláviai magyarság szünni nem akaró betelepítésektől tartva, fölfokozott ideggyűlöletben, állami szintre emelt fosztogatástól veszélyeztetetten, állandó létbizonytalanságban, szegénységben és nyomorban él. Kész csoda, hogy ezek között a körülmények között még születnek színvonalas szépirodalmi alkotások és könyvek is jelennek meg, jobbára anyaszági támogatással.

Miben reménykedhetünk? Mi adhat nekünk erőt?

Az, hogy a háborús uszítások közepette is megőriztük józan ítélőképességünket. Hogy egyre tisztábban látunk.